

Félutak

ÉLETINTERJÚ KULIN FERENCCEL (2015, 2021)

KÉSZÍTETTE SZEGŐ IVÁN MIKLÓS

(II. RÉSZ)

K.: Visszatérve Nagykőrösre, a bátyádra, Tóth Judit kolléganőm, történész nyomozta ki, hogy Nagykőrös, az egyfajta „bűnös város” volt. Tehát az, hogy odakerült a bátyád, az lehet, hogy összefüggött ezzel. Mert nyolcszáz kulák volt, csak abban a városban!

V.: Így van. Miután én nem éltem ott, csak nagyon gyakran megfordultam, mert a bátyám éppen az én egyetemi éveim elején került oda, és ott élt harminc évig. Számomra a nagy felszabadulásokat a pesti meg az otthoni életből az jelentette, hogy legalább egyszer havonként egy hosszú hétvégére lementem Nagykőrösre.

Ily módon cseppentem bele egy olyan világba, amit – ugyanúgy, ahogy azt a textilgyárról mondtam – nem tudtam elképzelni. Mármost hogy van ilyen dimenziója az életnek! Nem gondoltam, hogy létezhetnek olyan fajta életstratégiák, mint amelyek ott rajzolódtak ki a szemem előtt. Ez a másik pólusa volt ugyanannak a világnak, amelyet a budakalászi gyári munkások körében ismertem meg. A két világháború közötti vidéki mezővárosi magyar szellemi és társadalmi elit itt a maga módján vissza tudott kapaszkodni a saját életnívójára. Ki így, ki úgy. Ki a hallatlan tehetségével, ki egy kicsikét sumákolva, de valamilyen módon a legtöbben biztos egzisztenciát és eleven közösségi életet tudtak teremteni. El nem tudtam volna képzelni, hogy 80 kilométerre Budapesttől létezhet egy másik világ! Amikor én a saját pesti élményeimről – az Írószövetségről, az ELTE-ről, Kritikáról meg a Népszabadságról – meséltem nekik, az olyan volt a számukra, mintha mozit néztek volna, vagy mintha színházban lennének.

Tehát nem, nem úgy érintette őket, hogy „Jó, hogy ez a mi világunk. – Jé! Hogy ez is van?” „Hű, de furcsa dolog!”

Azokat a fajta frusztrációkat és konfliktusokat, amelyek a pesti vagy a Pest környéki világban mindennapiak voltak, valahogy ki tudták védeni. Azt éreztem, hogy az a fajta életszemlélet és életstílus, amely még a 'kulákvilág' idején alakult ki, valahogy átmentődött.

Mit jelent ez? Azt, hogy – említettem már – meg tudták teremteni a saját egzisztenciájukat. Mezővárosról lévén szó, ez összefüggött azzal, hogy – miként a század elején a nagyszalontaiaknak – volt valami telkük, kertjük, valamiféle részesedésük, valamiféle mezőgazdasági, vagy mezőgazdaságra épülő ipari objektumban. Vagy ott dolgozott valakijük, vagy – orvosként, tanárként – nem pusztán a fizetésükből éltek,

hanem abból a mellékjövedeleből is, ami X négyszögöl vagy hold föld, esetleg egy gyümölcskert, szőlő vagy kukoricás műveléséből származott. S ez jelentős életszínvonal-különbségben mutatkozott meg számos pesti kollégájukhoz képest. Arról nem beszélve ugye, hogy ez a fajta egzisztenciális biztonság egyfajta immunitást is jelentett nekik a politikai 'időjárás' hatásaival szemben. A Móricz-regényekre emlékeztető önálló, kisvárosi-polgári környezetet alakítottak ki, s ha kellett, némi sumákolással, ügyeskedéssel meg is védték ezt a világot.

Mindezt a bátyám környezetében tapasztaltam. A bátyámnak különös viszonya volt ehhez a társasághoz. Őt egyszerre tisztelték is, meg szerették is, merthogy valamiért azért ő valami többet képviselt. Tehát hogy TIT! Mi az, hogy TIT? Hát szervezni előadásokat, lehozni tudósokat, írókat meg satöbbi, hát ez valami furcsa... Ebben a posztkulák polgári mentalításban természetesen megvolt a nyitottság a kultúra iránt, meg a szellemi élet szenzációi iránt, és ezért ha valaki 'szállította' ezt számukra, azt megbecsülték, tisztelték! De azért volt bennük valamiféle „Á! Hát azért... hát azért nem ebből él az ember!”

K.: Laktam falun, ahol az értelmiség az orvos, az ügyvéd és talán még a mérnök volt.

V.: Igen.

K.: Nagykőrös azért egy város, tehát azért nem akarok semmit sem belemagyarázni. Viszonylag nagy város, bár az igaz: folyamatosan csökken a lakossága...

V.: Igen, hogyne! Mert nincs ipar! Igen.

K.: Szóval más a helyzet, de azért valóban, valami ilyesmi lehetett – jól érzékelem? Hogy mennyire felesleges vagy hasznos ez a bölcsészet! Mondjuk.

V.: Igen. Pragmatikus gondolkodás és egyfajta hedonista életfelfogás és életvitel jellemezte a többségüket. S meg tudták hozzá teremteni az anyagiakat, szóval nem szenvedtek az elemi szükségletek hiányától! Egyszerre voltak életrevalóak, ügyesek, ugyanakkor gyanakvó, ironizáló, kicsit cinikus viszony jellemezte a viszonyukat a pesti szellemi és politikai élethez.

K.: Most egy kicsit ugorva, csak hogy a gyár, Nagykőrös, Pomáz, Budakalász. Ugye bekerülsz Pestre, Újpestre, aztán az ELTE. Akkor így bennem összeáll egy Mozgó Világ-folyóiratszám. Majdnem minden szegletét láttad az akkori Magyarországnak. Budapestet is persze, de ha még Pásztót is beleveszem, akkor már Nógrád, sőt az már Heves határa ugye.

V.: Igen, az egy külön világ.

K.: Tehát Erdélyhez, Nagyszalontához is kapcsolódik a család, szóval megvan a Mozgó szellemi háttere benned, az életedben – miközben azért ott egy csapat van a Mozgónál...

V.: Azt mondhatom, hogy a Mozgó legnépszerűbb és legkeresettebb rovata a szociográfia rovat volt. Véletlenül sem a személyemhez kapcsolódik, mert Berkovits Gyuri csinálta kiválóan, és hallatlan felkészültséggel és tájékozottsággal! Annyiban tartozik hozzám, hogy én ezt nagyon igényeltem, és nagyon ösztönöztem, és hogy mondjam, nagyon dicsértem, amikor valami jó anyag jött! Tehát nagyon érdekelt!

Nagyon érdekelt a szociográfia! Mert azon keresztül találkoztam azzal a világgal, amit én ismerni véltem. Vagy amit megtapasztaltam.

K.: Amúgy meg a népi írókhoz is köthető.

V.: De még mennyire!

K.: Az egyik meghatározó vonulata a népi írói...

V.: Ha már szóba hozod a népi írókat, akkor ugorjunk vissza néhány mondat erejéig a Széchényi Könyvtárra...

K.: Ahol a Pándival kerülsz össze.

V.: Igen. De ő csak az egyik ember volt, aki nagy hatással volt rám. A másik a Fėja Géza bácsi!

K.: Erről nem beszéltél még!

V.: Merthogy őt tulajdonképpen Fábíán Zoltán révén éppen csak annyira ismerem meg, hogy be tudtam azonosítani, tehát nem volt vele korábban kapcsolatom. De a Fėja Géza bácsi rendszeresen járt a folyóiratárba olvasni, és neki is én hordtam ki az anyagot. És amikor kiment cigarettázni, mindig intett, hogy menjek ki vele beszélgetni. És akkor ott a Nemzeti Múzeum első emeletén, ahol akkor volt a Széchényi Könyvtár, a hatalmas termetű Géza bácsival sok-sok fél órán át elbeszélgettünk! Rengeteget mesélt! És ő is szívatott! Rendszerint így kezdte: „Hát olvastad-e már...?”

K.: Ez a karinthys! Igen.

V.: A saját írásaira is akkor kezdtem 'ráharapni,' amikor szembesültem az élő figurával! Nem akartam elhinni, hogy ugyanazzal az emberrel társalgok, akiről a magyar tanárom oly gyakran beszélt, s aki a *Viharsarok* c. szociográfiájával már évtizedekkel korábban legendás hírű írónak számított. Egyszóval ezek nagy élmények voltak! És valóban, a Mozgó... még egyszer mondom, nem az én jóvoltomból! Inkább úgy mondanám, hogy ha egy más alkatú vagy előéletű ember csinálja helyettem, nem érdekli annyira a Berkovits Gyuri, mint amennyire engem érdekelt.

K.: Értem. És azért azt mondjuk el, hogy előbb főszerkesztő-helyettes...

V.: Igen, helyettes...

K.: És utána pedig főszerkesztő voltál.

V.: Igen.

K.: Most ezt lehet, hogy én magyarázom bele, de mintha még jobban érvényesült volna, az alatt a pár, rövidebb időszak alatt, amíg főszerkesztő voltál, ez a szociográfia vonulat. Hogyha így volt. Vagy az mindig erős volt, tehát ezt nem lehet így mondani.

V.: Mindig erős volt! Ezt hozzá kell tennem! Mindig erős volt! Inkább azt merném mondani, hogy gyakrabban mentünk bele kényes ügyekbe! Gyakrabban vállaltam a botrányt.

K.: Döbbenetes volt az egyik, az a volt ÁVH-s története... Tehát, ha valakinek ma azt mondanám, hogy az megjelent egy publikus magyar kiadványban!

Ezért is szoktam hangsúlyozni, hogy hetvenes, nyolcvanas éveket nem szabad összekeverni az ötvenes meg a hatvanas éveekkel.

V.: Nem bizony!

K.: Tehát hogy ilyesmi megjelenhetett egy magyar publikus kiadványban! Kis túlzással mondhatnám, hogy azt a Szabad Európa nem adta volna le!

V.: De a Szabad Európa állandóan csemegézett! Redszeresen ismertette a Mozgó Világot, mert elég gazdag irodalmi, meg folyóiratszemle-műsoruk volt. Az egyik fő kívánsága Aczéléknak éppen az volt, hogy „ne a Szabad Európa számára tessék olyan dolgokat adni, amin ott csámcsognak! Olyasmit közöljenek, aminek hasznát vesszük! – Hát nem tehetek róla!

K.: Tehát ott tartottunk, hogy egyetem előtt volt ez az egy év textilgyár. S ott találkoztál munkásokkal.

V.: Igen.

K.: Mondtad, hogy regénybe illő. Egy regényt ne mondjunk el, de mi az, ami a munkások között megragadott? Hogy ott láttál olyan életeket is a gyárban. Ez mit jelentett neked?

V.: Igen. Akkor különböző szempontokat vetnék föl. Az egyik az, hogy Budakalász maga is agglomeráció. A budakalászi gyárban dolgozók többsége nem Budakalászon élt, hanem messzi településekről járt oda. Visegrádtól kezdve Pilisszentkeresztig Pesterzsébetig sorolhatnám azokat a falvakat, kerületeket, ahonnan HÉV-vel, busszal, kerékpárral, motorkerékpárral naponként ingáztak a munkások. Az akkori közlekedési viszonyok mellett ez azt jelentette, hogy egy útjuk – oda is, vissza is – két-, két és fél óra volt!

Én el nem tudtam képzelni azt, hogy az életem felét, azt utazással, meg a munkahelyen töltsöm! Ez eleve részvétet keltett bennem irántuk! Persze maga a munka sem volt leányálom.

Ez az én esetemben azt jelentette, hogy, hogy jött – egy-egy műszakban – több ezer méternyi textil a gépen, aminek figyelni kellett a széleit, hogy be ne kapja vagy szét ne szakítsa a gép, meg hogy a hőmérséklet azonos maradjon. Negyven-ötvenpercenként kellett levenni a hengerekre érkező méterárut. Ez azt jelentette, hogy közben viszont a melletted lévőkkal beszélgetni tudtál.

Az ilyen beszélgetések során ismerkedem meg a nálam mindenképpen idősebb, sok esetben nyugdíj előtt álló asszonyokkal, emberekkel, akik elmesélték az életüket. Mert miről beszélnének? Elmesélik az életüket. Azt a fajta nyomort, azt az irgalmatlan megpróbáltatás-sorozatot, amin keresztülmentek. Az én mezővárosi polgári miliőmhöz képest számomra ez a mélysége az életnek soha nem tárult volna föl! Tehát, hogy egy pilisszentkeresztii „tót” idézőjelben, tehát szlovák származású ember, micsoda karrierként fogta fel, hogy az élete nagy részében rözsegyűjtéssel, ennek az eladásával és gombázással kereste meg a kenyerét! De úgy, hogy állandóan az éhhalál veszélyével kellett kínlódnia neki, meg a gyerekeinek! Mert irgalmatlan szegénységben élő embereket ismertem meg, akik számára a gyári munka a vágyaik netovábbja volt. Valami csodálatos emelkedés! És fix fizetés és a többi, és a többi.

Érted, amit mondok? Tehát azt, hogy ebből a Pest környéki világból nem nagy-kőrösi típusú kulákkörnyezet, nem pesti polgári környezet, még csak nem is nagy-

szalontai mezővárosi polgári környezet, hanem a segédmunkának – a Veres Péter regényeiből és önéletírásából, meg a Féja Gézaék szociográfiáiból ismert világa egyszer csak megjelenik előtted karnyújtásnyi távolságban, és beszélgetsz velük! És azt látod, hogy csodálatos hitük van! Akaratuk van! Szeretik a családjukat! Mindent megtesznek, hogy fölneveljék a gyerekeiket! Hogy jókedvűek legyenek a gyerekek satöbbi. Szóval valami olyan döbbenetes életerő és teherbíró-képesség, és hit jelenik meg előtted. És pironkodsz, amiért ennél mennyivel kisebb léptékű nyomorúságok esetén már úgy érezted, hogy ezt már nem lehet tovább bírni!

Ezt jelentette nekem a gyári munkás környezet. Mondom, ezek nem kvalifikált szakmákat tanult emberek, hanem betanított munkások voltak, viszonylag egyszerű mozdulatokat és technikákat kellett elsajátítaniuk ahhoz, hogy el tudják végezni a munkájukat, de volt munkájuk, és boldogok voltak, és ez nagy, nagy tapasztalat volt!

Hozzáteszem, mint ahogy Nagykőrös kapcsán is megemlítettem, hogy az ügyeskedés, a sumákolás ebben a gyári munkás világban is a legtermészetesebb dolgok közé tartozott. Azt is nézték, hogy amit lehet, azt azért hozzátegyék a fizetésükhöz.

Mit tettek hozzá? Egy időben azt csinálták, hogy úgy mentek ki a műszak végén a gyárkapun, hogy magukra tekertek néhány méternyi textíliát. Törülközőt, ágytakarót, abroszt satöbbi. Ha naponta kiviszel egy damasztabroszt, azzal már lehet valamit kezdeni! Éppen ottlétem idején valami nagy ellenőrzéssorozat során lebukott egy pár munkás. Nem rúgták ki őket, nem kerültek bíróságra, hanem volt egy 'szégyenfal'.

Volt a gyárkapu kijárat oldalán egy nagy falújság, és azon 'reklámozták', hogy ki milyen gyalázatos dolgokat művelt. Tehát meghurcolták őket.

A munkások persze alkalmazkodtak ehhez a helyzethez, és onnantól kezdve már nem a testükre csavarták a textíliát, hanem külön hengerekre. Úgy lehetett – különösen éjszakai műszakban – hasznosítható anyaghoz jutni, hogy egy nagyon picit állítottak a nedves textília feszességén, s így egy 100 méternyi anyagból lejött akár 103-104 méter is. Ezt a plusz 3-4 métert levágták, rápöndörítették egy másik hengerre. Éjszaka már vitték is ki a gyárudvar kőkerítéséhez, azon átdobták, és ott már várta is a 'cuccot' valaki. Mert hát valamiből meg kell élni!

Ez első hetekben még morális válságot okozott nekem, hogy én mindezt tudom, és nem szólok! Aztán beletörődtem, hogy – ha 'üzletársuk' nem is, de – a hallgatással a cinkosuk lesznek. Ők maguk persze meg is ideologizálták maguknak a 'csínytevésüket'. Úgy fogták föl, hogy az állam még így is aránytalanul nagy hasznot húz az ő munkájukból.

K.: Gyakorlatilag a Haraszti Miklós Darabbérében...

V.: Nos, a munkásvilágnak ebbe a dimenziójába is beleláthattam tehát, és megértettem, hogyan formálódik a 'szocialista erkölcs'. Azért lett ilyen, mert, mert hagyták is, hogy ilyen legyen. Mert ha érdeke lett volna a rendszernek, vagy akár csak a gyárvezetésnek, hogy egy picit alaposabban utánanézzenek, utána tudtak volna nézni. S hogy ezt nem tették, ezen nyugodott a Kádár-rendszer stabilitása.

K.: Visszatérve az életrajzi adatokhoz, mi történt a gyár és a Széchenyi Könyvtár után? Az egyetemre hogy kerültél be?

V.: Hát erről a múltkor ugye szó volt, a Pándival való kapcsolatom...

K.: Igen. Az egyetemen milyen hatások értek még?

V.: Igen. Nagy Péterről nem tudom, beszéltem-e.

K.: Ez az a Nagy Péter, akire én gondolok? Aki a...

V.: Hát az akadémikus, irodalomtörténész akadémikus.

K.: Igen, igen. Akkor róla nem beszélünk. Viszont az érdekes lenne.

V.: Ő kellemetlen meglepetést okozott már az odakerülésem után néhány héttel. Mert annak, hogy a Pándi engem odahívott tanársegédnek, annak megvolt az előzménye. Már ismertem őt. Az, hogy a Pándi aztán szól, hogy a Nagy Péter szeretne velem beszélni, annak először megörültem, de aztán amikor kiderült, hogy azért szeretne velem beszélni, merthogy „tudod ugye, hogy nekem is köszönheted, hogy idekerültél az egyetemre?” Férfiasan bevallottam, hogy nem tudtam. „Hát merthogy arról van szó, hogy ha már itt vagy, akkor itt a nagy alkalom, hogy kipróbáld magad szerkesztőként is”, merthogy ő az *Irodalomtörténet* című szaklapot szerkesztette, és oda egy segédszerkesztőre van szükség, és hogy akkor ne csak a reformkorral foglalkozzam. (Az irodalomtörténet, az elsősorban XX. századi magyar irodalmat kutatta.) Hogy akkor vegyek részt ebben a munkában, mert nagyon nagy hasznomra lesz, hogy egyszerre két korszakba tudok 'belemerülni'. Az első pillanatban megijedtem, mert ha én most elkezdek 'tanársegédkedni', az azt is jelenti, hogy záros határidőn

belül meg kell írnom egy doktori disszertációt, órákra kell készülnöm... mindez egy kicsit soknak tűnt. De visszautasítani az ajánlatot persze nem volt bátorságom, így hát elkezdtem a Nagy Péter mellett...

Titokban még arra is gondoltam, hogy ha nemcsak a tanársegédi fizetésem lesz, hanem még egy kis segédszerkesztői jövedelem is, akkor azért csak jobban tudok gondoskodni a családomról. De aztán olyan két hónap után kiderült, hogy szó nincs itt semmiféle segédszerkesztői fizetésről! Az egy megtiszteltetés, hogy én ott lehetek! Barátságosan gesztusnak éreztem ezt Nagy Péter részéről!

Ami ennél is jobban nyomasztott, az az volt, hogy ő le akart beszélni arról, hogy a népi írók élő figuráival kapcsolatot tartsak. Mert ő ezt valahonnan megtudta, és úgy gondolta: nem helyes dolog, hogy egy ELTE-s tanársegéd a népi írók szintjére leereszkedjen. Ez nagyon felzaklatott! Már csak azért is, mert én akkor ugyan még nem olvastam, de tudtam róla, hogy van neki Szabó Dezsőről meg Móriczról is monográfiája. Aztán amikor...

K.: Hogy úgy mondjam, ő volt ráállítva erre a dologra, és akkor most ő majd erről...

V.: Így volt. És amikor elolvastam ezeket, megértettem, hogy igen, őneki tulajdonképpen az a funkciója, hogy a magyar irodalomnak ezt a szegmensét a marxista-leninista irodalomszemlélet jegyében értékelje. Ami ebből az irodalmi örökségből beemelhető a hivatalos értékrendbe, azt ő beemeli, ami nem, arról pedig ne essék szó az ő környezetében.

K.: Te tehát egy, hogy egy homokszem voltál a gépezetben.

V.: Így van. Ő ezt úgy adta elő, mintha engem féltene! Mintha a javamat akarná! Mert hát micsoda karrier előtt állok én itt! Tanársegéd a reformkori tanszéken! Segédszerkesztő a XX. századi folyóiratnál. Énbelőlem minden lehet! Csak hát ne égessem már magam azzal, hogy ilyen népi írók féle körökbe járok! Mondanom se kell, ez nekem nem nagyon 'smakkolt'! De minden rosszban van valami jó! Tudniillik, ha a Nagy Péter részéről engem nem ér ez a hatás, akkor én nem keresem az alkalmat, hogy gyorsan tovább álljak! És hova állhattam volna tovább? Amikor kerestek – mert már keresték – a *Jelenlét* című diáklaphoz a felelős szerkesztőt, akkor azt mondtam: „Én ezt szívesen elvállalom!” És elvállaltam. Koczkás Sándortól vettem át, és erre hivatkozva viszont bejelentettem, hogy nem tudom csinálni tovább az *Irodalomtörténetet*!

Tehát elvállalom a *Jelenlétet*, hogy menekülhessek Nagy Pétertől. Az új szerepkörömben egy olyan diákcsoportba kerülök, amelynek a tagjai – pl. Szkárosi Endre, a Szilágyi Ákos, Kőbányai János, Kukorelly Endre, Vámos Miklós – akkor egyetemi hallgatók, részint a Jogi Egyetemnek, részint a Bölcsészkarnek a diákjai. Onnantól kezdve már aztán magától értetődő volt, hogy amikor helyettes főszerkesztőt keresnek a *Mozgó Világhoz*, hát ki lehetne az? Hát aki ezt a fiatal irodalmat ismeri... s ez történetesen én vagyok! Na és így jött aztán a *Mozgó Világ*! A *Mozgó Világból* jött Lakitelek, Lakitelekből jött az MDF és így tovább. Ezek a kis periódusai az irodalompolitikai tevékenységemnek ily módon épülnek egymásra. Tehát nem arról van szó,

hogy az egyiknek a csúcsán lépek tovább a következőre, hanem az egyiktől menekülve megyek át a másikba, és próbálok valamit...

K.: A Nagy Péter még ott a Bibó-emlékkönyvnél is valamit csinált?

V.: Hát nem, ő ott abban nem! Hanem a körülötte lévő zajcsapásban!

K.: Igen. Ezt akartam mondani: nem mellette, azért az nyilvánvaló.

V.: Persze! Igen. Ő egy nagyon hűséges ideológusa volt a rendszernek. Nem jó emlékeim vannak róla! Annak ellenére, hogy végül is közvetlenül aztán nekem nem ártott.

K.: Tehát az egyetemi laphoz kerültél. Ott találkoztál a későbbi Mozgósok egy részével. A JAK-hoz, FIJAK-hoz⁵ is kapcsolódsz, ezekhez a körökhöz...

V.: Ezek szorosan összefüggő helyszínek és események voltak. Egész pontosan a dátumát nem tudom megmondani a JAK indulásának sem, mert lehet, hogy csak '71-ben vált hivatalossá, hogy ez a társaság megszerveződött, de '70-ben már szerveződött. Oly módon keveredtem vagy sodródtam ebbe a csapatba, hogy egyfelől '68-ban jelent meg az első irodalmi kritikám a *Népszabadság*ban. Akkor éppen végzős bölcsész voltam, és mint említettem korábban, Pándi Pál volt a *Népszabadság* kritikai rovatának a vezetője. Fiatal kritikusként számítottam, mert ott is, meg akkor már egyéb fórumokon – a *Kortárs*ba, az *Új Írás*ba meg a *Palócföld*be is – írogattam irodalmi kritikákat. Ez volt az egyik szál, ami ehhez az új képződményhez, tehát a Fiala Írók József Attila Köréhez kötött. S persze 'jól jött' az is, hogy – miként említettem már – Fábíán Zoltán jóvoltából megismerkedhettem idősebb írókkal is. Ilyen előzményei voltak annak, hogy a József Attila Kör alapító tagja lettem.

K.: Kik ők?

V.: Ez egy egész nemzedék volt már akkor. Tehát Czako Gábortól kezdve Marosi Gyulán, Csaplár Vilmoson, Munkácsy Miklóson, Szilágyi Ákoson keresztül, vagy velük kezdve, az akkori irodalmi élet minden fórumának a fiatalabb munkatársai voltak itt jelen. Az akkori irodalmi élet fórumain értendő természetesen az *Alföld* című debreceni folyóirat, a *Tiszatáj*, a *Forrás*, a *Jelenkor*, az *Új írás*, a *Kortárs*. Ezek foglalkoztattak fiatal írókat, novellistákat, regényírókat, kritikusokat, csak éppen nemzedékileg nem hagyták őket szerveződni, ezért a saját törekvéseik megvalósulásaként élték azt meg, hogy az Írószövetségen belül szervezeti formát is ölthetnek. Ez nagyon izgalmas vitákkal kezdődött, mert mondanom se kell, hogy azon túl, hogy ott volt a későbbi ellenzéki szemléletű vagy indulatú írónemzedék, ott volt mellettük természetesen például Agárdi Péter is, aki később aztán a hivatalos irodalompolitikának és kultúrpolitikának egy fontos szereplője lett: bekerült majd a pártközpontba, és az itteni munkaköréből – ideológiai ellenőrként – 'felügyelte' a *Mozgó Világ*ot is.

Azt kell, hogy mondjam, hogy nem indokolt, hogy a későbbi szembenállásunk kifejtett állapotából vetítsem vissza az akkori kapcsolatunkat, mert hiszen ott volt abban az Irodalmi Diákkörben is, amit akkor én vezettem az ELTE-n. Nálam azt hiszem, két évfolyammal járt lejjebb. S nagyon jó diáktársi viszonyban voltunk. Miután '70-ben – miként szoltam már erről – beléptem a pártba, nekem ő nem tűnt 'hatalmi' tényezőnek. Az olyan fiatal írók szemében, akik vidéki lapoknál dolgoztak,

a *Népszabadság* és a *Kritika* alkalmi munkatársaként inkább én tűnhettem ’hivatalos’ figurának.

K.: A *Népszabadság* és a *Kritika* csak azért, mert odahívtak? A *Népszabadságnál* ugye ott a kulturális rovatvezető és a *Kritika* szerkesztése, az valahogy összefonódott...

V.: Pándi hívott ide is, oda is.

K.: De a Vörös T. Károly is szerintem úgy volt ott...

V.: Hogyne! A Vörös T. Károly,⁶ ő egyébként szintén a hallgatóm volt az ELTE-n, méghozzá a közelebbi hallgatóim közé tartozott. Később eltávolodtunk egymástól. Nem mondom, hogy szembekerültünk, de a szó szoros értelmében eltávolodtunk.

K.: Az egyetemen te úgy tűntél fel, mint aki ott valaki...

V.: Pándi emberének számítottam. És önmagában az a tény, hogy Pándi foglalkoztatott az egyetemen is és kritikusként is, gyanús alakká tett. Az a soha nem kielégződő, de mégis lappangó fenntartás, amit jónéhány nemzedéktársam részéről éreztem, arra készítetett, hogy meggyőzzem őket: nem indokolt a velem szembeni bizalmatlanságuk. Hogy a későbbi szerkesztői munkám során inkább a főnökeimmel, és nem a szerzőimmel és szerkesztőtársaimmal vállaltam konfliktusokat, az ebből is adódott. Nem akartam, hogy igazolódjon az ő szemükben, hogy csinovnyik vagyok, aki azt a feladatot kapta, hogy vegyüljön el közöttük, és közvetítse a pártközpon utasításait. Ennek is tulajdonítható, hogy a szerkesztőtársaimmal – például Czákó Gáborral, Alexa Károllyal (a későbbi ’komámmal’, merthogy a fiam keresztapja lesz), Kocsis Zoltánnal, Marosi Gyulával, Reményi József Tamással, Szkárosi Endrével, Mányoki Endrével, Szabados Árpáddal – máig tartó baráti kapcsolataim alakultak ki.

Tehát a JAK-nak, a József Attila Körnek az én történetemben ez volt a szerepe. Most szándékosan nem is próbálok kutatni az emlékezetemben, hogy a JAK-nak ettől független milyen irodalomtörténeti, meg intézménytörténeti szerepe volt, mert ez bőségesen meg van írva.

K.: Nem is ez a kérdés, hanem hogy ez a veled történetet hogyan befolyásolta. És ehhez kapcsolódik, hogy benned egy állandó konfliktus van pont ebből a helyzetből fakadóan.

V.: Igen.

K.: De az érdekes, hogy hogyan alakul át ez a folyamat, hogyan vezet a *Mozgó Világhoz*. A *Mozgó* ugye egy antológia volt, ugye...

V.: Így van.

K.: Amiben megjelentek ezek a fiatal írók. És utána alakul ugye a folyóirat.

V.: Így van.

K.: Ez még talán téled függetlenül, ugye?

V.: Persze! Engem meglepetésként ér az, hogy közvetlenül Veress Miklós keres föl, s engem kérne föl helyettesének, miután őt bízták meg az újonnan induló nemzedéki folyóirat főszerkesztésével. Hozzá kell tennem, hogy Veress, aki akkor Szegeden élt, pontosabban akkor, amikor ’74 végén feljött Szegedről a *Mozgó Világ* miatt,

nyilván azért kaphatott bizalmat a kultúrpolitikától, mert párttag volt. És őbenne is egy olyan megbízható elvtársat láttak, aki jól lesz kezelhető. És itt egy tavalyi... de az is lehet, hogy tavalyelőtti írószövetségi eseményt idézek föl, amikor is Veress Miklós hetvenedik születésnapját ünnepeltük a szövetségben, és ő akkor igen hosszan mesélt az életéről, külön hangsúllyal a *Mozgó Világ*hoz kerülésének a történetéről. Ez dramaturgiaiailag is hallatlan érdekes volt! Tudniillik ezen a születésnap ünnepségen, ahol ott volt Agárdi Péter is, aki hát nyilván a rendszerváltozás után több mint húsz évvel már nem azt a szerepet vitte, mint ott, hanem egyszerűen egykori barátként, társként jött el, és ez nagyon tiszteletreméltó gesztus volt tőle. De Miklóst ez nem fékezte, nem korlátozta abban, hogy részleteiben felidézze megszarolásának történetét. Tudniillik egzisztenciális válságban volt, egészségügyi válságban volt, a családi életének is drámai perceit élte, amikor őt megkeresték 'a hivatalból', hogy vállalja el a *Mozgó Világ* főszerkesztését. Az volt ennek az előzménye, hogy a kiemelkedő első két kötete kitüntetéseként megkapta a József Attila-díjat. Az nagyon nagy dolog volt!

Mint kiderült, ez a díj-odaítélés – Miklós értelmezése szerint is – azzal a hátsó szándékkal történt, hogy „ezt a fiút használni fogjuk, mert ha őt felhozzuk Pestre, munkát adunk neki, lakást adunk neki, egzisztenciát adunk neki, akkor ő el lesz kötelezve nekünk”. Úgy gondolták, hogy ő egy befolyásolható ember, mert az említett válságai miatt volt egy időszak, amikor az ivászat is elvitte egy kicsit. Utólag derült ki – és erről vallott a születésnap ünnepségen – hogy ő ennek a 'hátsó szándéknak' az első perctől kezdve a tudatában volt. S azért volt katartikus hatású nekem ez a születésnap ünnepség, mert amikor mi együtt dolgoztunk, láttam rajta, hogy ő ugyanattól szenved, mint én. Hogy megpróbálnak minket használni, de mi erről akkor egymás közt soha nem beszéltünk! Tehát mi jóban voltunk, becsültük egymást, jól tudtunk együtt dolgozni, de arról a lelki problémáról, hogy igazából nemcsak a kvalitásainkért, hanem a párttagságunkon keresztül, a párt iránti hűségünkre hivatkozva próbálnak minket egy nemzedéki szerveződés befolyásolóivá 'kikepezni'...

K.: Tehát mint egy kukta szelepe, amin lehet beállítani, hogy mennyi jön ki, a gőz.

V.: Így van! Pontosan! Szelep! Nagyon fontos a szelepfunkció. Akkor már hadd idézzem ide kis ugrással, hogy amikor az első nagyobb megbeszélésre kerül sor, még a Mozgó indulásakor, és egybehívják az akkori tekintélyes kritikusokat, esztétákat, hogy beszélgessenek el – természetesen Aczélék jelenlétében – velünk: Veress Miklóssal és velem, akkor Almási Miklós mondta ki ezt a szót. Számomra akkor is rokonszenves nyíltsággal: „Hát valljuk be, vagy lássuk be, hogy ami itt készül, az gyakorlatilag egy szelepfunkciónak is felfogható.” Tehát ő kimondta ezt a...

K.: Ez valami '74-75 környékén?

V.: '74! Igen. Tudniillik '74 végére már mi már megcsináltuk az első számot.

Visszatérve Veress Miklósról: ő is vívódott ezzel ez a 'szelep-funkció' miatti lelkiismereti problémával. Már akkor is, később még inkább, nagyon megszerettem ezért. Mert azért az ő kiszolgáltatottsága erősebb volt, mint az enyém! Én egy biztos családi és egzisztenciális háttérrel rendelkeztem az egyetemi állásommal és a Pest közeli családi lakóhelyemmel. Tehát olyanfajta kiszolgáltatottság nem volt jellemző rám, mint

óra. És mégis zsarolhatatlan volt. Nem hagyta, hogy manipulálják! Pontosan tudta azt – és ezt szerkesztőségi üléseken mindig elmondta –, hogy természetesen vannak olyan korlátjai a kultúrpolitikának, amit nem lehet nem figyelembe venni, de ezeket mindig megfogalmazta. Hogy ezt ezért nem lehet, azt azért nem lehet, és ha nem értünk vele egyet, akkor ő nagyon sajnálja, de kitart a saját maga által vállalt kompromisszumok mellett. Mint ahogy később én is ugyanezt csináltam. Mert voltak esetek, amikor azt mondtam, hogy nem!

Most megint hadd tegyek egy zárójeles megjegyzést. Nem hallgathatom el, hogy – a közléspolitikai korlátokra hivatkozva – én is adtam vissza kéziratokat. Amikor 1990 tavaszán vagy kora nyarán egymáshoz közel kerülünk Bogár Lászlóval – ő szintén MDF-es parlamenti képviselő volt, mi több: ő volt az első delegáltja a magyar parlamentnek az Európai Parlamentben, Strasbourgban – egyszer valamilyen aktuális politikai ügyön összevitattuk, mire ő azt mondja, hogy „na csak! Csak ne, ne!” Ne legyen olyan fölényes velem szemben! Mert majd leleplez ő engem: elmondja a nyilvánosság előtt, hogy egyszer visszaadtam neki a kéziratát! Való igaz, hogy hét évvel a rendszerváltozás előtt...

K.: Azt hiszem, '82-ben, ugye? Erről írtál már valahol.

V.: Így van. Na, akkor Magyarország gazdaságpolitikájáról írt egy igen erős kritikát ...

K.: Azt hiszem, a megszorításokat bírálta akkor?

V.: Most egészen pontosan nem tudom felidézni, de tudom, hogy ez egy radikális bírálata volt az MSZMP-nek. Mondjuk, ha csak annyit mondok, hogy radikális, még nem mondtam el mindent, mert radikális volt később aztán az is, amit a Bauer Tamás írt, amiből aztán – majd később talán kitérünk rá – nagy botrány lett! De én Bogár Lászlónak visszaküldtem a kéziratát azzal, hogy közléspolitikai határokba ütközik. Erre emlékeztetve most azt mondja nekem, hogy „ha sokat ugrálsz, akkor nyilvánosságra hozom, hogy hős Mozgó Világ-főszerkesztőként te is visszaküldted a kéziratomat!”

Ez szíven ütött, és az ágyneműtartónkból előkerestem a Bogár László '82-es közléspolitikai határokat tartalmazó dolgozatát. Felfedeztem benne, hogy minden radikalizmusa ellenére mégiscsak marxista tézisekre hivatkozva bírálta a fennálló gyakorlatot. Legközelebb, mikor összetalálkoztunk, mondtam neki, hogy „figyelj! nyugodtan elmondhatod, hogy nem közöltem le! Én viszont most leközlöm akkor az eredeti szövegedet.” Azt mondja erre Bogár Laci – harsányan nevetve – hogy „ne! Ne! Ne! Csak azt ne!” No, ennyit erről!

K.: De aztán a Bauerből nagy botrány lett!

V.: Nagy!

K.: Amit a Bauer írt, amiatt ült össze Varsói Szerződés vagy a KGST vezérkara?

V.: Nyilvánvalóan más oka is volt a csúcstalálkozónak, de kétségtelenül kitüntetett figyelmet kapott a mi közleményünk. '82 őszén közzétük Bauer Tamás dolgozatát. Ez egy egyértelmű támadás volt a KGST ellen! Bauer arról értekezik, hogy ez a szervezet „nemcsak haszontalan, hanem káros is! És nemcsak a magyar gazdaság szem-

pontjából káros, hanem az összes benne résztvevő állam pénzügyei és gazdasági érdekei szempontjából káros!”

Azt kell, hogy mondjam, hogy Bibó Istvánnak a következő esztendei utolsó számba szánt – s végül már csak a szamizdatban megjelent – marxizmus-kritikája előtt ez volt ideológiailag a legsúlyosabb anyag! Nem azt mondom, hogy intellektuálisan a legsúlyosabb, de vitathatatlan, hogy a fennálló hatalom- és gazdaságpolitikai rendszernek a legradikálisabb bírálata volt, amit akkor Bauertól közöltünk.

Ennek aztán az lett a folytatása természetesen, hogy összehívták a Magyar Szocialista Munkáspárt Elméleti Munkabizottságát. Ezt megelőzően még megrendezik a főszerkesztők „kommunista aktívájának” éppen esedékes ülését, ahol az elsőként felszólaló Köpeczi Béla – akkori kulturális és oktatási miniszter – azt nyilatkozta, hogy „Kulin Ferenc a *Mozgó Világ* ebben és ebben a számában nemcsak hibát követett el, hanem súlyosan ártott a Magyar Népköztársaságnak!” Majd hozzáteszi – ezt többször idéztem már – hogy „a miniszter a *Mozgó Világ*ért a továbbiakban semmiféle felelősséget nem vállal!”

K.: Ez pecsételte meg végül is...

V.: A Kádár-rendszer évtizedei alatt magyar kormánytag illet még nem mondott! Egy miniszter, hogy ő nem vállal felelősséget! Ez azért nagyon fontos kijelentés, mert bármennyire is nyilvánvaló volt, hogy minden kulturális intézmény, így a folyóiratok fölött is pártkontroll van, annyira azért voltak óvatosak, hogy ezt a kontrollt mindig elrejtették az államigazgatási struktúrában. Közvetlenül nekünk minisztériumi felügyeletünk volt. Ami azt jelenti, hogy a megfelelő minisztériumi osztály fölött maga a miniszter viseli a felelősséget, a politikai felelősséget egy színházért, egy filmért, egy folyóiratért, csak...

K.: Miközben nem ő dönt feltétlenül.

V.: Nem ő dönt! Ez a lényeg. Köpeczi Béla pontosan tudta, hogy ha mi tovább renitenskedünk, akkor őt le fogják váltani. Mert azt mondják majd, hogy hogy tűrhette ezt? Megpróbált elébe vágni egy ilyen döntésnek, és ezért jelentette ki, hogy ő nem vállal felelősséget. Aczél ezek után összehívja az MSZMP KB Elméleti Munkaközösségét – ez valamikor '82 november vége felé történik. Erről is több helyütt nyilatkoztam már. Emlékezetem szerint ennek a huszonöt tagú testületnek huszonegy-huszonkét tagja volt jelen. Ott volt közöttük pl. Király István, Pándi Pál, Ancsel Éva, Huszár Tibor, Tőkei Ferenc...

K.: Tőkei, az ázsiai termelési módról ismert...

V.: Igen, a sinológus. Egyébként nagyon tiszteletreméltó szakmai munkássága van a Tőkeinek, azt hozzá kell tennem. Én egy időben – ezt már jeleztem korábban – ilyen keletmániás voltam, és engem érdekeltek a...

K.: És abban ő tényleg jó?

V.: Mint pozitivista tudós, szerintem igen. Vaskos kínai filozófiatörténete, kultúratörténete van! Én sokat tanultam belőle. Kifejezetten antimarxista barátaimtól is hallottam róla dicsérő szavakat.

K.: A lényeg az, hogy Aczél összehívta ezt az Elméleti Kollégiumot...

V.: Össze. És ekkor történik az, amit – mint sok mindent egyebet – akkor még nem, csak jóval később értettem meg. A zárójelenet volt a legrejtélyesebb. Aczél vezet egy olyan – két és fél órán keresztül, tartó – ’inkvizíciós’ eljárást, amelyen Királyon és Pándin, meg Ancsel Éván kívül mindenki úgy érzi, hogy kötelessége nagyon határozott elítélő véleményt mondani a *Mozgó Világról*, különösképpen az én szerepemről. Ha pontozták volna – és nyilván az Aczél pontozta – a 20:3 vagy 19:4 arányban ’ellenem leadott szavazatokat’, akkor az lett volna logikus, hogy vezető elnöként bejelenti, hogy a Kulin Ferencet le kell váltani. Nem így történt. Aczél hozzám fordul: „na, Kulin elvtárs! Akkor most reflektáljon ezekre! Mit tud mondani? Elfogadja a bírálatokat?” Én már – lélekben – régen túl voltam azon, hogy harcoljak ezért a pozícióért. Mégis azt válaszoltam, hogy „nem fogadom el! Merthogy az volt a legmegdöbbentőbb számomra, hogy olyan ideológiai szempontú bírálatokat kaptam, amelyek mögött nem éreztem az egyes publikációknak és azok összefüggéseinek az ismeretét.” És ami még jobban visszatartott attól, hogy elfogadjam a kritikát, az az volt, hogy a legtöbb támadás a szociográfia rovatunkat érte. Újra elmondtam azt, amit Aczélnek már többször fejtegettem, hogy amikor a szociográfiai rovatunkat támadják, akkor én azt érzékelem, hogy nem ismerik a magyar valóságot. Nem veszik észre, hogy amiket mi leírunk, azok tényleges problémák, s azokkal szembe kellene néznie a politikának. Ha ez nem történik meg, akkor legalább a folyóiratokban kell jelezni ezeket a problémákat. Én úgy gondoltam, hogy ezt mi megtettük. Ezért nem fogadom el a bírálatokat!” Lényegében ennyit mondtam.

„És hát mit szól ahhoz, amit itt mondtak?” Hogy hát le kéne mondjak, meg satöbbi? Erre én azt válaszolom, hogy „hát ezen még gondolkodnom kell, mert túl hirtelen ért ez a sok bírálat. De meg fogom gondolni! Meg fogom gondolni, hogy lemondjak-e.”

Aczél nagy valószínűséggel megérezte, hogy ez a reflexióm azt jelenti, hogy eldöntöttem magamban, hogy most már nem csinálom tovább, és le fogok mondani. Azt hittem, ettől majd ő is megkönnyebbül. Hiszen annyi helyről bírálják – mint később kiderül, közvetlenül Kádár bírálja a *Mozgó Világ* miatt –, és most akkor megszabadulhat attól a kellemetlen feladattól, hogy ő engem kirúgasson.

Szünetet rendel el. A szünet után – hozzá kell tennem – már másik napirendi pont van, tehát nem úgy szünet, hogy aztán még folytatódik az én vezgatóm. A szünet elején egyenesen hozzám jön, és a jelenlévők látható meglepődésére fél karral átölel, a vállamra teszi a kezét, és azt mondja, hogy „Kulin elvtárs, nem kell ezt elharmarkodni! Várjunk még ezzel a döntéssel! Várjunk még ezzel a döntéssel!” Nem tudtam hova tenni hirtelen! Most mire várjunk? Meg is kérdezem, hogy „és miért? Miért?” Azt mondja: „Nézzé! A Tardos elvtárs most, decemberben megy ki Moszkvába, KGST-tanácskozásra. Meglátjuk, hogy milyen hírekkel jön haza! És majd utána döntünk.” Ez ’82 november vége, és ő a ’82 decemberében esedékes Tardos-utazást jelzi nekem előre. „Az első munkanapon reggel nyolc órakor januárban jöjjön be hozzám, és akkor majd megbeszéljük!”

K.: Én úgy emlékszem, hogy még ez előtt volt valami cikk a Mozgóban Tardossal...

V.: Igen, én is.

K.: De mindenesetre a Tardos neve nekem azért a reformmal volt ő egybefonódva.

V.: Hogyne! Hogyne!

K.: Hát nem annyira volt ismert...

V.: Igen. Sőt mi több, mint ez később, már a rendszerváltozás után, amikor a Tardos ugye bekerült a parlamentbe SZDSZ-es képviselőnek, nekem akkor esik le a tantusz! Hát ez a lényeg! Hogy ő tulajdonképpen a Magyar Szocialista Munkáspárton belül – mert akkor még MSZMP-tag volt – ő, ahogy azt a Bogár Laci szokta mondani, az MSZMP-nek az SZDSZ-es szárnyában volt, mint ahogy jó néhányan abban voltak.

K.: Sorolhatnánk most, nem? Vagy ha akarod, te sorolj, én nem.

V.: Például a pénzügyminiszter...

K.: Most melyikre gondolsz? A Békesire, Bokrosra vagy a...?

V.: A Békesire természetesen.

K.: És tényleg őt úgy tekintik, mintha SZDSZ-es lett volna...

V.: Igen. Világos! Tehát Tardos.

K.: '82-ről beszélünk végig gyakorlatilag – Bogár, Bauer és a *Mozgó* kinyírása...

V.: Annyiban '83-ról, hogy most már január 4-e van. Amikor reggel nyolckor megjelenek Aczél parlamenti szobájában, nagyon jókedvűen fogad. Azt mondja, hogy „hát megjött a Tardos elvtárs. Nincs semmi probléma! Ott nagyon jól fogadták!” '83. január 4-én azt mondja nekem az Aczél a KGST-t bíráló Bauer-cikkről, hogy „Moszkvában nagyon jól fogadták a *Mozgónak* ezt a publikációját!” Ezt tedd el valahova! A '84-es eszeddel! Na most megint zárójelbe teszem, hogy, utólag megértem a dolgot, amikor már információink vannak arról, hogy mi is volt a KGB -nek a szerepe az orosz reformban.

K.: Ezt akartam mondani. Ez az andropovi modernizáció, tehát a gyorsítás.

V.: És mi volt az andropovi, majd gorbacsovi...

K.: Van egy lengyel történész, Suraska, aki szerint a szovjet birodalom három lábon állt, ugye: a hadsereg, párt és KGB. De ebből a hadsereget mindig elnyomják, mert az veszélyes ugye a szovjet birodalomra, ha a hadsereg uralkodna közvetlenül.

V.: Igen.

K.: Már így is elég militáris az egész.

V.: Persze!

K.: Tehát gyakorlatilag a KGB és a párt, illetve pártállam próbálja elnyomni a harmadikat. És gyakorlatilag a pártállam elleni... Hát a KGB, az nem szokott lázadni, de az Andropov – és az Andropov embere volt a Gorbacsov is, ezt ma már tudjuk.

V.: Igen, erről tudunk.

K.: Tehát hogy ez gyakorlatilag egy minireform kezdete volt Andropov vezetésével, ha jól tudom, ez a '82-83. De hát akkor itt, Magyarországon ezt nem lehetett látni!

V.: Itt egyáltalán nem. Azt lehet utólag látni, hogy a KGB nem egyszerűen egy titkosszolgálat volt, hanem az fejlődött a szovjet hatalomszerkezet centrumává. Tehát a KGB-nek mindenre volt rálátása, mindent tudott befolyásolni! A hadsereg csak részben, az igazságszolgáltatás... és a párt is csak részben. Tehát a pártban voltak frakciók, ez meg az, a KGB viszont, ott tökéletes egység volt.... Hozzáteszem, nem nagy szovjet, hanem nagy orosz koncepció. Az a felismerés, tudniillik, hogy az egész szovjetrendszer gazdaságilag működésképtelen hosszabb távon, és a belső reformokat nem lehet összehangolni a csatlós államok reformjaival, s ezért azok csak koloncot jelentenek a nyakukon, nos ez a felismerés a KGB-ben érlelődött meg. Azzal a doktrínával pedig már régen leszámoltak, amely szerint katonai erőket is áldozni kell a csatlós államok – közöttük kis hazánk – megőrzésére.

Ez majd akkor válik nyilvánvalóvá, amikor a Grósz Károly – a „fehér terror” veszélyének elhárítására megkísérli, hogy Gorbacsovtól kérjen katonai segítséget, mire a Gorbacsov kategorikusan kimondja, hogy „nem! Minket ez már nem köt, meg nem érdekel! Mi nem fogunk menni!”

K.: Jaruzelskinek már megüzenik ezt... vagy arra hivatkoznak olyan '81 környékén.

V.: Erről van szó...

K.: Bár azért ott elég sok csapat nyomul ott, a nyugati határunknál, e...

V.: Az a folyamat, ami a gorbacsovi éra végére válik a szemünkben nyilvánvalóvá, már évekkel korábban kezdődik, és e folyamatnak egyik – számomra akkor érthetetlen, de ma már nyilvánvalóan – szerves része az, hogy azt mondják Tardos elvtársnak 1982 decemberében, hogy nagyon tetszett nekik Bauer Tamás cikke! Ők ekkor már nem a KGST-ben gondolkodnak.

K.: De milyen abszurd a helyzet, hogy valójában viszont a *Mozgóról* ilyen szerencsétlen magyar irodalomtörténészeknek kell döntenie majd!

V.: Ez már a magyar kultúrpolitika.

K.: Miközben ott, a KGB gazdaságpolitikusi mérlegelik a helyzetet. Egyébként az Andropov nagyon komoly gazdasági felméréseket csinált! Még a Gorbacsov se ismerte, hogy a szovjet költségvetés milyen. Tehát hogy azt csak a KGB látta, hogy ott micsoda hiány van...

V.: Nem tudom, a múltkor említettem-e a másik forrásomat, amelyik hasonló folyamatokat jelzett. Borisz Sesztakovról beszéltem már?

K.: Nem, nem, egy szót se!

V.: Na, akkor itt elmondom ezt a sztorit. Tudniillik még a hetvenes évek elején van egy moszkvai orosz–magyar szakos hallgatóm. Pontosabban nem egy hallgatóm, hanem voltak orosz, illetve a Szovjetunióból jövő orosznyelvű bölcsészek a magyar szakon, és miután én orosz szakos is voltam, Pándi rám osztotta az orosz szakosokkal való foglalkozást. Nem mintha oroszul kellett volna velük beszélni, de ha mégis olyan

helyzetbe csöppenünk, akkor legyen kéznél... Úgyhogy a moszkvai gyerekeknek én tanítottam a magyar irodalmat. Volt közöttük egy egészen kiemelkedő képességű fiú, akit Borisz Sesztakovnak hívtak, és aki aztán nálam szakdolgozott Petőfi költészetéből. A hetvenes évek közepén el is tűnik már, mert végez, és visszamegy. Majd a hetvenes évek legvégén bekopog hozzám, a *Mozgó Világ* szerkesztőségébe, hogy ő most megint Pesten van, mert ő a TASSZ egyik magyarországi tudósítója. Jött, hogy beszélgessem velem. Beszélgetünk. Nagyon kellemes! Remekül megtanult magyarul, hozzá kell tennem. Aztán telik-múlik az idő, és amikor már én vagyok a főszerkesztő, akkor beállít azzal... de nem is csak beállít, hanem hát akkor olvasom az újságban is, hogy ő lett a TASSZ budapesti irodájának a vezetője!

Az elmondottakból talán érthető, hogy volt közöttünk egy nem politikai természetű kapcsolat. Ráadásul Petőfi kapcsán. Tényleg nagyon jó képességű lelkes fiú volt. Én meg láttam azt, hogy mint ahogy Magyarországon is a bölcsészek, ha nem tudományos pályára mennek, akkor elmennek újságíróknak. Ő a magyartudásával jutott magas pozícióba.

Amikor zűrök voltak a *Mozgó* körül, Aczélnak az első taktikai kísérletei mindig arra irányultak, hogy a külpolitikai helyzetre való hivatkozással értesse meg: vissza kell fogni magunkat. Mert ők – tudniillik a pártközpontból – „még elnéznék amit csinálunk, de figyelniük kell arra is, hogy Moszkvában meg Berlinben mit mondanak!” Egy ilyen figyelmeztetésünket követően nem rösteltem egyszer megkérdezni Sesztakovot, hogy „tényleg tudnak-e arról, hogy van egy *Mozgó Világ*?” Azt mondja a Borisz, hogy „hát persze, hogy tudnak! Rendszeresen elemzik, mert ugye egy csapat vagyunk! Hogy látniuk kell, hogy melyik országban mi zajlik a kultúrában”. Erre én: „és tényleg kétségbe vannak esve, hogy itt elmegy a szekér egy másik irányba?” – „Nem! Nagyon élvezzük a *Mozgó Világ*ot!” – mondja nekem a TASSZ Magyarországi Tudósítói Irodájának a vezetője. Gondolhattam, hogy jó, hát mint kedves tanárának csak nem fogja azt mondani, hogy rosszul csinálom a dolgomat, de aztán – évekkel később – kiderült, hogy őszintén mondta, amit mondott. Szó nem volt már Moszkvában arról, hogy ők aggódnának amiatt, ami Magyarországon történik.

K.: Nyilatkoztál a *Mozgó* megszüntetéséről sokat, de ritkán áll ilyen jól össze a kép...

V.: Mert ennyi időt soha nem hagytak rá a kérdezők.

K.: Végül lemondta.

V.: Nem mondtam le! Nem mondtam le!

K.: Ja! Dehogy! Nem, hát pont ez a lényeg, hogy nem mondtál le!

V.: Végül kirúgnak. És ezt a ceremóniát – mert ez ceremónia volt, hogy engem kirúgtak! Szó szoros értelmében egy ceremónia! '83. szeptember 16-án délre Tóth Dezső behív a minisztériumba.

K.: Aki tanárod volt talán?

V.: Nem a tanárom, de azon a tanszéken tanított korábban, ahova én kerültem, és ő vissza-visszajárt oda.

K.: Tehát ismerted, az a lényeg. És jóban is voltak.

V.: Jóban is voltunk! Ő Vörösmartyról írt monográfiát! Használtam az ő reformkori tanulmányait! Jó ember és jó filosz volt, csak valamiért odaadta a lelkét az ügynek, ami viszont már nem volt védhető, és ebbe ő bele is pusztult. Hatvanéves korában meghalt. Ugyanúgy, ahogy a Pándi, gyakorlatilag. Tehát a Tóth Dezső mint kulturális miniszterhelyettes hív be a hivatalába. Őrá van bízva a kirúgásom.

Kínos helyzet volt, mert a szerkesztőtársaim elkísértek, a minisztériummal szemben, a sarki sörözőben vártak rám.

K.: Ez hol van, ez a minisztérium?

V.: A Szalay utca.

K.: Ja, ez a mostani Oktatásügyi...

V.: Igen, ugyanott. Bemegyek a szobájába, ahol már ott ülnek vagy nyolcan-tizen ünneplőben, nyakkendőben, fehér ingben... Gondolkodtam is rajta, hogy egyszer, ha lesz rá időm, meg is írom egy vígjátékban. Tudniillik a fogadtatásom nem egyszerűen azért volt ilyen ünnepélyes, mert Tóth Dezsővel nekem jó emberi kapcsolatom volt, hanem azért, mert megpróbálták megrendezni a megrendezhetetlent. Azt, hogy tulajdonképpen ők most megköszönik a tevékenységemet! Nagyon nagyra értékelik, becsülik satöbbi. De értsem meg: „olyan helyzet alakult a nemzetközi erőviszonyokban, a magyar belpolitikában, hogy most egy más habitusú emberre lesz szükség”, és ezért most, a mai nappal megszüntetik a munkaviszonyomat. Hogy kirúgnak, az nem ért meglepetésként. De hogy végigparoláz velem tíz ember, hogy megköszönjék a munkámat....

K.: Az áldozatos munkádat!

V.: Tóth Dezsőt én még ilyen zavartnak, és elérzékenyültnek nem láttam soha! Megölel, és arra kér: nehogy azt higgyem, hogy kettőnk között most szakításra kerül sor. „Tudod, hogy szeretünk, és számíts rá, hogy szükség lesz még rád! De hát ez itt most nem egy...” Mint később megtudtam, valóban volt egy – Aczél által képviselt – másik koncepció, amely szerint „finomabb módosításokkal”, de én vihettem volna tovább a lapot, mert többen is úgy ítélték, hogy Washington felé, Bonn felé szükség lehet még egy ilyen rebellis hangütésű folyóíratra. Németh György a Mozgó Világ történetéről szóló könyvben dokumentálta, hogy a '83 július végén tartott politikai bizottsági ülésen maga Kádár szólítja föl Aczélékat, hogy „most már aztán legyen vége!” Mert – így Kádár – : „hányszor került már szóba ez a rettenetes lap!” És hogy „miért nem tudnak már intézkedni? Hogyha nem tudnak, akkor én ismerek majd olyan módszereket, adminisztratív módszereket, amikkel ezt le lehet zárni, ezt az ügyet!” És nyilvánvalóan ezért kapja az utasítást Tóth Dezső, hogy rúgjon ki.

Egy hét múlva Aczél György – aki a 'ceremónia' idején nincs Budapesten (Bulgáriában van valamiféle pártdelegációval) –, felhív telefonon a lakásomon, és azt mondja: „Látja, Kulin elvtárs! Nem voltam itthon!” Sokáig azt hittem, hogy színészkedik! Hogy hazudik! Nos, mint utólag kiderült: nyilván tudott róla, de valóban nem ő kezdeményezte a kirúgásomat. Summa summarum, nekem nagy kő esett le a szívemről. Mert megkönnyebbülésként éltem meg, hogy ezt a tortúrát nem kell csínálnom tovább...

K.: Hát közel egy év volt! Majdnem egy év.

V.: Ha most belegondolok abba, hogy ha akkor belemegyek valamilyen taktikai 'mea culpa'-ba, tehát kirúgok egy-két embert, amit Aczél már a kezdeteknél szorgalmazott...

K.: Gondolom, erről volt szó, a Czakó.

V.: Czakó, Alexa, Berkovits és Szabados. Mindig azt mondtam, hogy nem fogom kirúgni őket, hacsak fegyelmi eljárásra nem adnak okot. Olykor belegondolok abba, hogy ha akkor behajolok, néhány év múlva azt kell megtudnom, hogy valamilyen külpolitikai játéknak voltam az eszköze...

K.: Értem.

V.: Tehát az Aczélban volt erősebb az a fajta hajlam, hogy csábítson, csalogassa a tőkét, hogy gesztusokat tegyen a nyugatnak.

K.: M a is úgy látom, hogy ha tovább fejlődhet az a folyamat, amely *Mozgó Világ*-gal '74-'75-ben kezdődött el, sok-sok politikai, gazdasági és kultúrpolitikai konfliktust megspórolhattunk volna. Csaknem mindenki ott volt a Mozgóban, aki ma jobb- vagy bal oldalon, közép-, vagy felső szinten szervezkedik a potenciális ellenfeleivel szemben. És az a súlyos következményekkel járó polarizáció, amely a hatalmpolitikai érdek-konfliktusoknak rendelte alá a szellemi életet, valószínűleg nem következett volna be.

Erről mi a véleményed?

V.: Ez nagyon fontos észrevétel, tudniillik nem hatalmpolitikai ambícióink voltak a radikalizmusunkkal, hanem egyszerűen egy gondolkodási kultúrát próbáltunk elfogadtatni. A *Mozgó* végül is nemcsak nemzedéki orgánus volt. Kiderült, hogy a magyar humán értelmiség nagy része ezen orgánus köré szervezhető. Azt lehet tehát mondani, hogy ez a gondolkodási kultúra semmiféle kockázatot nem jelentett volna a status quo szempontjából. Mert a legradikálisabb szerzőinknek az agyában sem merült föl az, hogy Magyarország a szovjet befolyás alól belátható időn belül kiszabadulhat. Voltak heves indulatok a hatalommal szemben, de egy olyanfajta vízió, hogy itt akár gazdaságilag, akár katonapolitikailag át lehet evickélni a másik oldalra... ez senkiben föl nem merült. Ezt pontosan tudta a fennálló hatalom, és ennélfogva a félelme, egy kicsit megjátszott félelem volt.

Kiknek volt okuk tartani tőlünk? Azoknak a csinornyikoknak volt okuk, akik nagyon jól berendezkedtek ebbe a világba, akik a Kádár iránti elkötelezettségük, hűségük bérét akarták nemcsak nyugdíjas korukig, hanem még utána is bevasalni. És nem véletlen – ezt csak teljesen magánjellegű észrevételként jegyzem meg, mert külön kutatásokat nem végeztem ez irányban –, hogy az úgynevezett ügynöktársadalomnak, a III/III-as társaságnak volt abszolút érdeke, hogy a fenyegetettség növekedésének a látszatát keltse. Ők tudták a legjobban, hogy a kulturális ellenzék szervezkedése nem jelenthet komoly veszélyt a hatalom számára. Számos III/III-as történetből kiderült, hogy a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején maguk az ügynökök kreáltak történeteket, hogy igazolni tudják tevékenységük fontosságát.

K.: Így lehettek élet és halál urai?

V.: Ha valami nyugtalanítóan tisztázatlan ebben a történetben – mármint az ügynöktörténetben –, az éppen az, hogy nem érzékeli a magyar társadalom, hogy ezek már tulajdonképpen nem élet és halál urai voltak, mint az ötvenes és hatvanas években, 'csupán' kártékony, közveszélyes, ravasz élősködők. Azért voltak veszélyesek, mert abból éltek, hogy látszatevékenységet folytathattak. A világért sem mondanám, hogy a történettudomány és a politikatörténet lezártnak tekintheti ennek a látszatevékenységnek a kutatását, de úgy gondolom, hogy a kor egyik tanújaként el kell mondanom a személyes tapasztalataimat. Már csak azért is, mert egész életpályámra rányomta a bélyegét a beszerzésemet tervező titkosszolgálatok akcióinak – fentebb már felidézett – története.

Hadd mondjam itt el, körülbelül két hete a Páneurópai Unió tartott Pesthidegkúton egy ünnepséget, és ott az egyik résztvevő voltam a kerekasztal-beszélgetésen. És mint ahogy az ilyen tömeggyűléseken történni szokott, itt is fölmerült, hogy azért nem történt igazi rendszerváltás, mert az ügynöküggyel nem Antall, sem az utána jövők nem számoltak le. Én is elmondtam, hogy látom ezt a problémát. Mondandómnak az volt a lényege – és ezt akarom itt is most röviden összefoglalni –, hogy engem személy szerint politikus koromban, mármint '90 után azért nem izgatott annyira ez a dolog, mert az akkor már a kutatható források ismeretében képet alkothattam arról, hogy a Kádár-rendszer 'konszolidációs' időszakában (1983–1987) mennyire súlytalanná vált a titkosszolgálatok szerepe. A lényeg az, hogy amikor a Mozgó Világ főszerkesztőjeként szoros megfigyelés alatt voltam, a későbbi nyilvánosságra kerülő dokumentumokból semmivel többet nem tudtam meg, mint amit már akkor is tudtam! Aczél György pl. többször is szememre vetette négy szemközti beszélgetésünk során, hogy „maguk milyen hülye rendszerellenes vicceken nevetgélnek ott, a szerkesztőségben!” Volt olyan eset, hogy fogadtam az angol kulturális attasét. Kikísérem, visszamegyek, cseng a telefon, Siklósi Norbert, a Lapkiadó Vállalat vezérigazgatója... a Mozgó szerkesztősége Budán van, ő meg a New York-palotából telefonál – és azt mondja: „Ezt nem lett volna szabad!” Mondom: „Mit?” Azt mondja: „Fogadni az angol kulturális attasét! – Hát – mondom – hát nem mondtátok, hogy nem szabad! – Hát tudjál róla, hogy nem szabad!”

Tehát semmi olyan dologról nem tudtam meg többet, amit akkor tudtam, hogy jelentik! A Szerkesztőség Bertalan utcai épülete előtt reggeltől estig ott állt kihúzott antennával az elhárítás kocsija, ugyanúgy, ahogyan a budakalászi házunk előtt végezték a feladatukat, amikor otthon tartózkodtam. (Azt máig sem tudom, hogy mikor és hogyan szerelték be a lehallgató készüléküket a nappalink csillárja és a mennyezet közé!) Most mi mást tudtak volna tenni? Tehát nem éreztem ennek a súlyát. Másfelől azért is vagyok tanácstalan és értetlen azzal a fajta dühvel szemben, amit sokan táplálnak még a rendszerváltó magyar kormányok iránt, amiért nem göngyölítették föl 100 százalékban úgymond az egész ügynökhálózatot, mert megfelelnek arról, hogy időközben (1982) beléptünk a Valutaalapba. Miként volt már róla szó, elkezdődött a magyar technokrata értelmiségnek a személyes kapcsolatfelvétele amerikai bankokkal, vállalatokkal, befektetőkkel, satöbbi. Megint csak gazdaságtörténészekről

tudom, hogy ez nem egy néhány tucat emberre, hanem a magyar gazdaságnak több mint a felére kiterjedő kapcsolatrendszer volt, mert megkettőződött a magyar gazdaság. Nem kellett már párttagnak lenni, hogy valaki Németországba vagy Amerikába utazzon, vállalati kapcsolatokat létesítsen, tanulmányokat folytasson, ösztöndíjakat fogadtasson el 'satöbbi, satöbbi'. Volt erről már szó? Mondom, de facto '82-től mi benn vagyunk a Valutaalapban, és nem lehetünk olyan naivak, hogy azt higgyük, hogy amikor mi egy nyugati nagyhatalmi érdekszférába is betesszük a lábunkat, akkor ez az érdekszféra ne tenné be ide a lábát! Tehát hogy ne lennének megfigyelők, akik akkor is a kulisszák mögött voltak, azóta is a kulisszák mögött vannak. A legtermészetesebb dolog, hogy minden állam, minden hatalmi intézmény a legális, nyilvános kapcsolatok mellett még titkos megfigyeléseket is végez. Miért izgatna engem jobban az, hogy '83 előtt milyen bolsevik ügynökök hallgattak le, mint az, hogy utána kik hallgattak le? És miért csak arra irányul ez a kíváncsiság, hogy vajon akkor mi történt? Az a gyanúm, hogy ezt a kérdést tanulmányozhatóvá tevő dokumentumok alapján lényeges különbséget kell majd tennünk a Kádár-rendszer titkosszolgálatainak a konszolidáció előtti és a konszolidáció utáni (1983) korszakai között.

K.: Ugorjunk most 1983-ra. A *Mozgó* után hogy jutottál el az MDF-ig? Mondjuk 1987-ig.

V.: Az MDF, azaz '87 szeptember. Értelemszerű, hogy mint botránnyhős, nem volt kívánatos, hogy a sajtóban, meg egyéb nyílt fórumokon megjelenjek, ezért egy általam szerkesztett – társadalom- és nemzetpolitikai kérdésekről szóló nagy tanulmánykötetet, ami a Kossuth Könyvkiadónál jelent volna meg, leállították. Azóta se lett belőle semmi. A vidéki meghívásaimat a megyei kulturális felelősök tatarozásra, erre-

arra való hivatkozással lemondták. Tehát jelezték, hogy én most nem vagyok kívánatos. Ugyanakkor hozzá kell tennem, hogy ez nem tartott sokáig, mert pontosan ugyan nem tudom megmondani, hogy mikor kezdődött, de még az MDF előtti időszakban... Agárdi Péter, aki a Rádió... előbb talán alelnöke, aztán elnöke lett, adott nekem egy munkát. Majdnem egy évig tartott: heti egy alkalommal csinálhattam egy műsort a XIX. század költészetéről. Ami azt jelentette, hogy volt egy heti húszperces líratörténeti műsorom, ami abból állt, hogy az első tíz percben egy-egy klasszikus költőnkéről beszéltem, majd a következő tíz percben a legválogatottabb színészekkel verseket mondtam. Mindig éjfélkor volt a felvétel a Rádióban, ahol olyankor már csend és nyugalom volt. Ilyenkor jöttek be a színészek Sinkovits Imrétől kezdve Kozák Andrásig igen sokan.

K.: Előadás után, gondolom.

V.: Így van. Stifner Gábor volt a rendezőnk, aki ragaszkodott ahhoz, hogy a színészek az én értelmezésemben hallgassák meg a verset, és utána úgy mondják el.

K.: Előre elmondtad.

V.: Hozzáteszem, hogy már volt némi kapcsolatom velük, mert például a Sinkovits, Kozák meg Agárdi Gábor már szerepeltek a Janus Pannonius című tévéjátékomban.

Úgyhogy nem volt ez teljesen előzménytelen. De nagyon intenzív, szellemileg-érzelmileg is feltöltő eseménysorozat volt, amit – most a dolog kultúrpolitikai vonatkozására célok – be kell vallanom, Agárdi Péternek köszönhetek, mert ha ő ezt a lehetőséget nem ajánlja föl a Rádiónál, akkor ez nincs. Aztán volt egy másik segítség, ami egzisztenciálisan is fontos volt. Kaptam egy féléves ösztöndíjat a Vígszínháztól, Radnóti Zsuzsától. Én a Janus Pannonius alapján úgynevezett fiatal, biztatónak látszó pályakezdő voltam, drámaíró pályakezdő, és ezért kaphattam ösztöndíjat. Ami borzasztóan jól jött, mert akkor kezdtem el írni a Kölcseyt. Azt a Kölcseyt, amiből aztán Kerényi Imre csinált rádiószínházi feldolgozást a Radnóti Színpadon. Most kaptam éppen nemrégén Antal Pistától egy másolatot az eredeti felvételből, és akkor döbbsentem rá – közben el is feledkeztem róla –, hogy ennek a bevezetőjét Spiró György tartotta ott, annak idején a Radnóti Színpadon. Tehát elkészültem a Kölcseyvel – amiből aztán később Várkonyi Gábor csinált tévéjátékot –, s nagy meglepetésemre most, január elején a Nemzeti Színházban is volt egy felolvasó színpadi változata. S komoly érdeklődés látszik mutatkozni a Kölcsey iránt.

Ez azért nem elhallgarandó, mert tapasztalom azt, hogy a velem korábban készült interjúk megpróbálják magát a korszakot olyan egyszínűvé és olyan egyértelműen diktatúrajellegűvé festeni, hogy abban egy ilyen renitens ember, mint én, nem kaphatott semmiféle szerepet. A dolog ennél sokkal összetettebb, sokkal bonyolultabb volt. Az, hogy a *Mozgó Világ* szerkesztőségéből senkinek nem volt a politikai viselkedése miatt később egzisztenciális problémája, az önmagában az is azt jelezte, hogy nagyon óvatosan kezelték Aczélék ezt a kérdést. És egy pillanatig nem gondolom azt – különösen a később szerzett ismereteim birtokában –, hogy ennek az irántunk érzett rokonszenv lett volna a magyarázata. Összefüggött ez azzal, amiről korábban

már beszéltem a *Mozgó* kapcsán, hogy ez az egész vállalkozása Aczéléknak egy megfelelési kísérlet volt az amerikai politika számára. Tudniillik elkezdtek fölvenni a nagy hiteleket. '82-ben már a Valutaalapba is belépett – erről is volt szó – Magyarország. És azt, hogy egy ilyen, a Moszkva iránti hűségéből következő durva kultúrpolitikai lépést még egzisztenciális hajtóvadászat is követte volna, ezt semmiképpen nem nézték volna jó szemmel a nyugati partnerek. Tehát itt lavíroznia kellett azért a magyar politikának a két gazda között, és ez számunkra szerencsés volt.

Ugyanakkor azt is hadd tegyem hozzá, hogy ennek a lavírozó, és a lehetőség szerinti megegyezést kereső politikustípusnak is ki kellett termelődni ahhoz, hogy ez így működjék. És ilyen típusú volt Aczél is, meg Agárdi Péter is. Tehát nem arról volt szó, hogy kemény diktátorok akkor hirtelen jó arcot vágtak egy új helyzethez, hanem ők alkatalig erre a fajta politikára voltak teremtve. Malícia nélkül mondom ezt, mert az a rendszertől függetlenül nagyon sokszor volt sajátossága a magyar politikának, hogy egyszerre kellett megfelelni...

K.: Mondjuk „két pogány közt”.

V.: „Két pogány közt” elférni, igen. Vagyis a 'szilencium' önmagában nem jellemző a velem történetekre. Volt ilyen, de aztán jött az ellenkezője is.

K.: És meddig nem szólalhattál meg?

V.: Talán nem a „meddig”, hanem a „miről” kérdés a fontosabb.

K.: Tehát bizonyos kérdésekről nem beszélhettünk.

V.: Mondjuk ki: a politikáról.

K.: A reformkorról lehetett.

V.: Így van. Az az igazság, hogy én a kirúgásom után, tehát '83 szeptemberét követően már lélekben kezdtem felszabadulni, mert úgy éreztem, hogy itt az alkalom arra, hogy önként és dalolva megváljak a Magyar Szocialista Munkáspárttól. Nem akarok vádaskodni egyetlen nemzedéktársamra sem, de el kell mondjam, hogy az egykori barátaim közül – akiknek egy része a jobboldalon másik része a balliberális oldalon találta meg a helyét – többen is kértek, hogy ne lépjek ki, mert eljöhét még az az idő, amikor újra segíthetek. Így hát maradtam. El tudtam képzelni, hogy olyan helyzetbe sodródhat a magyar politika, hogy a *Mozgós* szerepemet nem fogják sem renitensnek, sem deviánsnak minősíteni. S ez részben be is igazolódott.

1988. április 8-án, azon a napon, amikor Bíró Zoltánt, Bihari Mihályt, Király Zoltánt és Lengyel Lászlót kizárták a párttagok sorából, engem is behívtak Somogyi elvtársék (Somogyi Imre volt az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottságának titkára), sőt, egy nagy grémium előtt engem fogadtak először. Azért hívtak, hogy bocsánatot kérjenek a *Mozgó Világtól* való eltávolításomért, és arra kértek, hogy fogadjam el az önkritikájukat. Azt válaszoltam, hogy abban az esetben, ha ez a nyilvánosság előtt megjelenik, el tudom fogadni, ellenkező esetben nem tekinthetem megtörténtnek az 'eseményt'. Azt mondja erre a Somogyi elvtárs, hogy „hát Kulin elvtárs, értse meg, hogy ennek még nem jött el az ideje!” Kijövök a meghallgatásról, ott várnak a fiúk: „na, mi volt? Mi volt? Kirúgtak? – Hát – mondtam – nemhogy nem rúgtak ki, hanem bocsánatot kértek!”

K.: És akkor bementek utánad és kirúgták őket! Ez örület!

V.: Így történt.

K.: Egzisztenciálisan végül is túl tudad élni.

V.: Így van. Sőt azt kell mondjam, hogy nemcsak egzisztenciálisan, hanem szellemileg is, hiszen a *Mozgótól* történt távozásom után a saját 'munkatervem' szerint élhettem. A szemlélődés és az alkotás csábító lehetősége, amit számomra a Kölcsey-darabom írása jelentett, ritkán adódott az életemben. Mert egy dolog az, hogy akkor már tizenvalahány éve taníthattam az ELTE-n a reformkort, és azon belül természetesen Kölcseyt is. Tehát azt kell mondjam, hogy irodalomtörténészként otthon voltam Kölcseyben. Vagyis nem kellett keresnem a 'nekem való' témát. Egy olyan személyiséggel és egy olyan korról foglalkozhattam egy dráma megírásának a szándékával, akit, amelyet szinte jobban ismertem, mint a saját koromat. Az ember a saját korában még csak... hogy mondjam, vízszintesen lát, a Kölcseyt és korát felülről láttam. Ez nagy élmény volt!

Tehát ennyit a '83 utáni időszakról. Jön '87 szeptembere, Lakitelek. Nekem meg nem fordult a fejemben, hogy megint a politikával foglalkozzam. Viszont az előzmények meg kizárták azt, hogy a lakitelekiek meghívására nemet mondjak. Tehát elmentem erre az értelmiségi találkozóra. Be kell valljam, hogy végig csendben asszisztáltam, mégis sorsfordító volt számomra ez az esemény. Egyszerre éreztem azt, hogy itt valami nagyon nagy dolog van készülőben, és azt, hogy nem biztos, hogy visszamehetek a családomhoz. Az a légkör tudniillik, ami akkor ezt a lakiteleki rendezvényt körülvette, komoly aggodalomra adott okot.

K.: Hát ennél kevesebért is történt rosszabb!

V.: Ennél kevesebért, igen. És hát annak ellenére, hogy Pozsgay jelenléte Lakiteleken némi reménnyel kecsegtetett: ha egy politikai bizottsági tag is ott van, talán nem lesz mindjárt karhatalmi beavatkozás. De a Pozsgay körüli hatalmi harcokat egy picikét közelebbről ismervén, azt kell hogy mondjam, hogy még az is megfordult a fejemben, hogy őt is hagyták belefutni a csapdába.

K.: Egy csapdába...

V.: Igen.

(befejező része következik)

JEGYZETEK

- 5 Fialat Írók József Attila-köre. Az Írószövetség keretén belül a hetvenes években működő szervezetet 1981 márciusában felfüggesztették, majd a JAK, vagyis a József Attila-kör újraalakulhatott 1981 júliusában.
- 6 A Népszabadság kulturális rovatának vezetője. A Kritika című lap munkatársa, majd főszerkesztő-helyettese, 2004-ig, amikor a Népszabadság főszerkesztője lett.